

ANTE TRUMBIĆ: GOVOR U DALMATINSKOM SABORU

(Zadar, 1903.)

Govor Ante Trumbića, održan u Pokrajinskom saboru Dalmacije, smatra se programatskom podlogom "novoga kursa". U njemu je najavljena strategija intenzivnog organiziranja otpora ekspanziji njemačkih interesa prema Istoku (*Drang nach Osten*) i naviješten oštrij odnos prema politici bečke vlade. Ta je akcija podrazumijevala traženje saveznika, a oni su pronađeni među političkim predstavnicima Srba, Mađara i Talijana.

Visoki sabore! Politički događaji, što se pojaviše, osobito u ovo posljednje doba, u liepoj domovini Hrvata, nagone me, da u ovoj razpravi progovorim nekoliko rieči.

Potrebno je, da narodno zastupstvo, osim običnih posala, koji spadaju u djelokrug zemaljski, povede osbiljnu rieč i o političkom položaju; dužnost je pače, po mom skromnom mnienju, narodnog zastupstva, da narodu pokaže puteve i sredstva, kojima se može postignuti ili bar unaprediti vrhovni cilj prave politike, a taj cilj jest, sreća naroda.

Jedna želja, koju je još podavno počelo izticati ovo narodno zastupstvo, bila je ta, da namjestnikom bude imenovana osoba građanskog stališa, e da time Dalmacija prestane biti iznimkom u cijeloj monarhiji, kao jedina zemlja pod upravom vojničkog namjestnika. Ta je želja potjecala iz nade, da će s promjenom na namjestničkoj stolici prestati tužbe, koje je Dalmacija podizala protiv državne uprave – iz nade, da će nastati novo doba, kojim će državna upra-

Izvor:
"Sabor
Dalmatinski,
Zasjedanje
XXXVIII,
sjednica deveta,
dne 6 studenoga
1903.",
Narodni list,
Zadar, br. 90,
11. studenoga
1903., str. 3-5.

Na slici:
*Ante
Trumbić*

va početi i u ovoj zemlji odazivati se svojim dužnostima i zahtjevima naroda. Državna uprava odazvala se je onoj želji te ima od prilike godina i po dana, od kada je na namjestničku stolicu u Dalmaciji napokon postavljena osoba građanskog stališa.

Valja priznati, da u ovo kratko doba nije moguće stvoriti konačni zaključak o djelovanju novoga namjestnika i o uspjesima njegove uprave, niti se može izreći sud, je li državna uprava, napokon shvatila svoje velike zadatke i dužnosti prema narodu i odlučila vršiti ih. Ali možemo ipak, da ustanovimo činjenice, koje su se sbile u ovo kratko doba, i da nagadjamo, ima li bar nade, da će državna uprava ugraditi da za uvijek onemogućiti one velike žalbe našeg narodnog zastupstva, s kojih je jednom znameniti jedan Niemac, u svoje doba moćni vođa njemačke ljevice u zastupničkoj kući carevinskog vieća, dr Plenar upro prstom u vladu i kazao, da je njezina dužnost, ili oboriti prigovore, što ih podiže Dalmacija, ili tim prigovorima udovoljiti. (Odobranje).

Što se je promienilo na bolje u Dalmaciji od kada je stupio na čelo uprave građanski čovjek? Što se je spomena vriedno dogodilo u našoj upravi, što bi moglo opravdati one lijepe nade, iz kojih je potekla želja narodnog zastupstva, da Dalmacija dobije civilnog namjestnika? Neću kazati, cienim netemeljitu stvar, ako rečem, da se na ovaj upit ne može dati povoljan odgovor. Odgovor što će ga čitava zemlja dati zajedno sa zastupstvom, jest taj, da se je sbila samo promjena na stolici namjestničkoj, ali u upravi da je sve ostalo kako je i prije bilo. Ništa znamenita, ništa dostojna, da se iztakne! A osobito, nikakva pothvata dostojna one velike moći, koja se zove državna uprava, od kada civilni namjestnik sjedi u Dalmaciji!

Moderno doba stvorilo je modernu upravu, koja zahtieva od naroda velikih žrtava, ali od koje i narod prima na uzvrat velike blagodati. Državna uprava centralizira sve u svojim rukama tako, da veliki podhvati, koji najviše djeluju na obće dobro, oduzeti su ne samo privatnoj djelatnosti pučanstva.

[...]

Najjužniji dio lijepe naše Dalmacije, Boka Kotorska, pada sve to više u siromaštvo, a jedan od glavnih uzroka tomu propadanju jest politika, što ju država vodi u ekonomskom pogledu spram susjedne Crne Gore. (Tako je! Vrlo dobro! Opće povladjivanje) Može se reći, jer je istina, Crna Gora je u ekonomskom pogledu naravno zaledje Boke Kotorske. Što je narav stvorila, pak čovjek nesmiije da uništi; a sjeći živo i zdravo tielo, živinska je okrutnost. Odkako se je ovoj državi prohtjelo da svojom politikom izključi Crnu Goru iz svoje trgovačke sfere, Boka Kotorska propada sve to više.

Nedavno desila mi se prilika da se prošetam liepim onim krajem naše otačbine, onim čudovištem naravi, komu se divi i strani sviet, pak me je ljuto zaboljelo u srcu, gledajući kako onaj liepi kraj, onaj zdravi narod propada, te mora da se seli u daleki sviet i ostavlja svoje ognjište, a sve s toga što mu je ista država, u kojoj taj narod živi, presjekla žilu kucavicu, promet s Crnom Gorom i ovu turila u trgovački zagrljaj drugog naroda, biva Italije. (Zastupnik Borčić: Vrlo dobro! Tako je!) Tako prinuždena Crna gora već je sklopila s talijanskim glavničarima ugovor za uvođenje monopola duhana, te će joj talijanski glavničari primaknuti i sredstva, da uzmogne izcrpiti bogatstvo, koje leži, rekbi obilno, u njezinim rudama. Ja nemogu da zavirivam u intencije više državne politike, ali mislim

da sam vlastan, i ako me Boka nije rodila, reći, da ta politika nije zdrava i ne može biti nikako opravdana, dok uništava vlastiti narod. Pa ako Boke ne zastupam, neka mi njezini predstavnici ne zamjere, ako sam nekoliko rieči proslovio njoj u ovome pravcu, jer bi zabrazdio, pa ću se vratiti na prvi predmet, što sam ga nasjekao u svome govoru.

Rekao sam, a istina je, da pod erom novog namjestnika ostao je do danas stari tečaj stvari i da u Dalmaciji sa strane državne uprave vlada ona bezbrižnost, ona nemarnost, koja je vladala i prije, kao da je vlastodržcima u Beču bilo jedino do toga, da promiène samo osobu na namjestničkoj stolici. Ali, gospodo, to nami nije dosta! Nas nije vodila samo želja promjene osobne, već nas je vodila osbiljna želja, da s civilnim namjestnikom nastane i u Dalmaciji *civilno* stanje. (Odobranje. Borčić: Vrlo dobro! Dr Marović: Tako je!)

Ništa dakle važna ne možemo da zabilježimo, a osobito ništa utješljiva na polju javne uprave kroz godinu i po dana odkada imamo civilnog namjestnika. U odnošaju sa javnom upravom mora se ipak spomenuti jedno pitanje, koje je u svezi sa djelovanjem civilnog namjestnika, biva jezično pitanje. (Gibanje. Napeta pozornost.)

[...]

U nas u Dalmaciji bio se je nekoč ljut stranački boj, kad je hrvatski narod bio još politički potišten. Vodila se je za tridesetak godina ljuta borba za političku emancipaciju hrvatskoga naroda, uz velike sukobe.

Narod je naravno pobedio, te je prilično postigao što ga ide, jer je politički život udario drugom kolotečinom: obćine biše povraćene narodu, škole uz riedke izuzetke takodjer, te se mi danas nalazimo u drugčijem položaju, nego su se naši stariji nalazili natrag 20 ili 30 godina. Danas neće nitko zaniekati hrvatski karakter ove zemlje, danas neće nitko osbiljan kazati, da *narodni* jezik u Dalmaciji nije hrvatski.

Pa, nakon što je po vremenu nestalo naših starih boraca sa njihovim velikim krepostima i manama, koji odnesoše sobom i strasti, što ih je borba neizbježivo razpirila, nastupa novi život, nova generacija, koja nosi nove pobude, nove težnje u narodnoj borbi i novo razpoloženje! (Odobranje i pljesak).

Danas u Dalmaciji, gdje se je prilično razčistila stranačka magluština, dok nitko ne nieče hrvatski karakter zemlje, nitko ne nieče takodjer fakične činjenice, koje postoje. Kad bi vlada, u osbiljnoj namjeri da jezično pitanje privede kraju, uočila fakično stanje stvari, kako jest, bez suvišnih teorija, koje obićno praktičnom riešenju stvari smetaju, kad bi uočila činjenice, kakve u istinu jesu, kad bi kao stožer riešenja uhvatila hrvatski karakter zemlje i jezik naroda, ona bi mogla lako i sretno da rieši pitanje, koje nam je toliko briga zadala – ali koje ni vladi neće dati mira ni pokoja, dok se pravedno ne dovrši! (Odobranje. Glasovi: Ne, neće!)

Cienim, i u hrvatskom je interesu, da u domaćim dnevnim razmiricama, koje su u mnogom pogledu izgubile stvarnu vriednost, ne trošimo sve naše sile, jer ako smo u pokrajini postigli prilično političku emancipaciju naroda, došli smo samo do prve etape narodnog programa, od koje do postignuća vrhovnih narodnih aspiracija još ćemo morat da prevalimo dalek put. (Živo odobranje).

U interesu je narodnom nas Hrvata, da nastojimo – a bez nas i ne može da bude, jer smo mi odlučujući faktor u zemlji – da smirimo domaće razmirice, koje nemaju prave vrijednosti, koje ne proizlaze iz pravih narodnih potreba. Sve ono, što spada u prošlost a nema aktuelne vrijednosti položimo, osjećajem poštovanja, u narodni muzej! Neka ovo bude dična uspomena naših prošlih borba, ali neka ne bude bezpotrebna zapreka našem daljnjem napredku! (Tako je, vrlo dobro!).

Danas u našim javnim stvarima – treba kazati – vladaju bar društveni odnosi vrlo snošljivi, pa kad se ljudi raznog mišljenja, koji se politikom bave, sastanu u četiri oka, pa iskreno govore, kao što govori čovjek čovjeku, vidi se, da se u ovim domaćim razmiricama ne dielimo toliko, da ih ne bi mogli, sami međusobno i bez tudjeg utjecaja riješiti. Bilo bi djelo političke zrelosti, kad bi uspjeli mi, koji smo se do danas borili, pronaći put da pitanja uzgredna, jer nisu nego uzgredna, riješimo našim međusobnim sporazumkom. (Živo odobravanje).

Gospodo zastupnici! Ja neću sada ulaziti u detalje po kojima bi ga imale da riješe razmirice, o kojim natucam, ali smatram, da je i to dosta, što sam sa svoje strane uspio, da pozornost ovoga visokoga sabora svratim na ovu misao, na ovaj cilj, koji bez dvojbe ima svoju važnost.

[...]

Vraćam se kako sam malo prije nasjekao, na glavni razlog koji nas svjetuje, da sve svoje sile uložimo proti invaziji niemstva. Nije samo razlog upravne naravi, nije samo naravi kulturne, već drugi razlog koji zasjeca u našu narodnu budućnost. Niemstvo kao sjeverni narodni kolos prijeti da onemogućí, da mi Hrvati postignemo ono, što kao narod želimo. U uvadjanju njemačkog jezika moramo uvidjeti pripravljanje zemljišta onoj invaziji, koja je svoj prvi šator razapela u Beču. Iza ovog prvog šatora proviruje velika Germanija, koju prati nekoliko miliona oboružanih Teutona sa sjevera na jug. (Odobravanje). Velika Germanija, za koju je jednako oduševljen cesar Vilhelm kao i zadnji njemački *comis voyageur** na Balkanu, stupa polagano na evropski jug, da podvrgne svojoj sili kao nekoć Franci, i ove divne krajeve, koje je Bog dao Hrvatu za domovinu. Vidim veliku Germaniju kako stupa na balkanske poljane, da ostvari svoje pohlepne težnje, koje svak poznaje, tko poznaje osvajačku ćud njemačkog naroda, koji ne zna lučiti tudje od svojega. Vidim Germaniju, pohlepnu za tudjom mukom, kako se baca na Balkane da ih proguta. (Urnebesno odobravanje).

Nije ovo vizija, a nije ni ideja, koja bi mogla svojom izvornosti iznenaditi, već je ovo realna težnja sveukupnog niemstva, istina koja mora da zabrine, da dirne, da strese i svakoga od nas. Ovo je istina koju vidi čitava Evropa, samo ju Austrija ne vidi.

Pratimo li modernu političku literaturu u čitavoj Evropi mi ćemo svugdje, u svakom narodu naći velikih umova, koji znadu i objektivno i temeljito prosuđivati međunarodne odnošaje, koji pokazuju na Germaniju, koja svojom osvajačkom politikom prieti sa sjevera čitavom jugu evropskom. (Odobravanje).

* trgovački putnik – *op. priv.*

Prieti svima nenjemačkim narodima u ovoj monarhiji – i onima koji trpe i onima, koji uživaju. Prieti Hrvatima, koji stenju pod mađjarskom silom, kao i Mađjarima istim.

Ali Mađjari, opojeni svemađjarskom ideom, neće da uvide da su orudje Teutona, i da će doći vrijeme, kada će im Niemac, ako se njegov san obistini, reći: Crnče ne trebam te više, možeš otići. (Tako je, jako dobro!)

Pogibelj od Njemačke prieti ne samo nenjemačkim narodima u Austriji i balkanskim narodima, već prieti, i jednom velikom narodu na ovom jugu, našoj susjednoj Italiji.

Ovakove misli mogu se na prvi mah pričinjati kao nešto, što fantazija razpaljena rodoljuba snatri, slično u istinu ne postoji. Ne radi se o fantaziji, već se radi o realnoj stvari, o realnoj pogibelji, koja prieti čitavom jugu Evrope od navale germanske sa sjevera. Koja je nužna pouka spram takove pogibelji? Jedina pouka jest ta, da svi narodi, koji su ugroženi, stisnu se rame uz rame i uznastoje, da se opru zajedničkoj pogibelji sjedinjenim silama. Od Alpa do Marice na obranu proti niemstvu! (Frenetično odobravanje.)

U ovoj složnoj obrani svih južno-evropskih naroda tko bi mogao što da izgubi? Nitko! A dobili bi svi, jer bi susbili veliku pogibelj, koja prieti svima skupa svakome posebice. A u isto doba razvio bi se između naroda osjećaj izmjeničnog podpomaganja, osjećaj zajedničkog rada u promicanju uzvišenih ciljeva kulturnog čovječanstva među narodima, koji nemaju ništa, što bi ih imalo trajno dieliti.

Mi živimo s talijanskim narodom preko mora kao napogranični susjedi. Ima među nama doista borbe i razmirice, o kojima se često govori u javnoj štampi i u zakonodavnim sborovima. Ali ako se stvar dobro promotri s visine, odakle se vide samo velike stvari, a sitne izčezavaju, uvidit će se, da nas od talijanskog naroda diele jedino razmirice radi granica jezičnih. Ne dieli nas borba, u kojoj jedan drugome radi o glavi, ne dieli nas borba, koja ugrožava izmjenični narodni obstanak. Ne radi se o borbi do iztrage, koja ide za tim da jednog ili drugog nestane. To barem nije zahtjev pravih i zdravih interesa jednoga i drugoga naroda. Budemo li znali biti toliko politički zreli, da sporove zbog jezičnih granica, koji, obzirom na velike probitke narodnog života moraju se smatrati uzgrednim pitanjima, budemo li ove sporove znali rješavati sami, pokazat ćemo se zreli, da vladamo narodnim udesom i sposobni, da zastupamo prave velike narodne interese. Kod uredjenja granica jezičnih između dva naroda, radi se o tom, da se dovrši trzanje, koje iscrpljuje izmjeničnu snagu i zavadja dva naroda, koji bar s razloga susjedstva upućeni jedan na drugoga. Mi Hrvati ne mislimo doista osvajati Italiju, a nadam se, da nijedan političar talijanski, koji zaslužuje osbiljno takovo ime, neće zahtievati ove naše obale za svoj narod, obale, koje je narav razdielila nepremostivim morem, morem, koje istodobno dieli i sjedinjuje. (Odobranje urnebesno!)

Narav dala je more, da ova dva naroda dieli i brani kao najbolji bedem protiv tuđe navale, more, obćilo kulture i napredka da ih u kulturnom pregnuću dovodi u doticaj, i izmjenično približuje. Jadransko more, sinje naše more ne smije da bude živalj nesloge između dva naroda, ono mora da bude živalj mira, koji će hrvatski narod približiti talijanskom u duševnom pogledu. Ovo divno more, poštrapano krvi hrvatskih i talijanskih sinova, bit će sredstvo, koje će hrvatskome narodu donieti simpatije velikog naroda talijanskog, koji će, nadam se, ako se ove tople želje jedan dan ostvare, pronieti izkiće-

no slavom hrvatsko ime kroz Evropu jednako, kako ga je kaljao 1848 i susljednih godina, kad su naši nesretni sinovi kvasili svojom krvi poljane talijanske na štetu Italije, a na svoju štetu i sramotu. (Buka. Odobravanje. Biankini: Pod njemački moraš! Njihova je sramota! Pljeskanje. Predsjednik zvoni)

Rieči, koje progovaram, izražaj su najosbiljnijeg razmišljanja, koje, cienim, da nijedan osbiljan otačbenik neće omalovažiti. Izražaj su takodjer zahvalnosti, koju Hrvati dugujemo talijanskom narodu radi zadnjih krvavih događaja u Hrvatskoj, (Tako je! Odobravanje), za koje hrvatskom narodu nije bilo ni pomoći ni pravice u ovoj monarhiji. (Burno odobravanje, Buka. Dr Klaić: Nisu nas ni primili! Nego smo dobili ručno pismo na bana Khuena! Dr Marović: Sramota! Krvnici hrvatskoga naroda! Biankini: U povjesti se nije vidjelo toliko neharmonosti! Dugi prosvjed. Buka. Predsjednik zvoni).

Krvavi događaji, za koje nije bilo ni pravice ni milosti u ovoj monarhiji, a s kojih je protrnulo svako plemenito srce u Evropi, nadjoše odjeka posebice u Italiji, koja je kroz svoju javnu štampu dala izražaja svojoj naklonosti, svom milosrdju (Dr Klaić: Živila Italija! Odobravanje.) i pokazala, da se zna oduševiti i za nastojanje tudjeg naroda koji radi i gine za svoju slobodu, kao što je ona znala ginuti i trpiti za svoju slobodu. Izražaj naše zahvalnosti, nadam se, da će talijanski narod, u svojoj veličini i plemenitosti znati povećati u našim srcima, pokazujuć pred Evropom da je u ljubavi plemenitih srdaca združen s Hrvatima, koje je u svoje doba, s krivih pojmova i predpostavaka, mnogo mrzio. (Vrlo dobro, klicanje).

Već je vrijeme, da se popnemo na vrhunce, i ostavimo nizine u kojim i tanka magla zastire vidik, na vrhunce, s kojih se k nebu vidi sunce, a k zemlji oblaci. S tih visina mi Hrvati vidit ćemo i razumjet ćemo, da nam je osobito danas nuždna moralna pomoć drugih naroda, da u ovoj monarhiji, u kojoj smo osamljeni, u kojoj – recimo pravu rieč – smo potlačeni, nema nam pomoći. Nastojmo, da stečemo pomoć moralnu drugih naroda, jer je ta kadkada možda jača i od istih topova. Uz pomoć drugih naroda, uz osvjedočenje kulturne Evrope, da je opravdana naša borba, da su naši zahtjevi sveti, da su humani, jer potječe iz ljubavi za obstankom i životom, prisilit ćemo nepravdu, koja danas vlada udesom ove monarhije, da se udovolji pravima i zahtjevima i ovoga naroda, koji u ovoj monarhiji uvijek je samo trpio od prvoga početka pa do dana današnjega. (Odobrovanje i gromko klicanje).

Monarhija, koja je imala da bude stjecištem i zakloništem malenih naroda usred Evrope pod moćnim žezlom velike dinastije, iznevjerila se je svojim prvim zadatcima. Pa mjesto da bude kućom slobode naroda, da narode njeguje u njihovom razvitku i napredku, u ovoj se monarhiji samo robuje, robuje se a da takovo stanje uzmogne potrajati stvaraju se smutnje među narodima, mjesto da ih se uči izmješnoj ljubavi i poštovanju, stvaraju se krive potrebe jedinstvene uprave, koje su jedinstveno upravljene proti sreći svih naroda! (Glasovi: tako je! Odobravanje i klicanje. Predsjednik zvoni).

Ova država, rek bi, da je nepopravljiva. Dok je samo mogla, gnjavila je sama narode, koji u njoj žive, a kad je vidjela, da dalje ne može stvorila je dualizam: s jedne strane izručila je divljoj obiesti Madjara narode koji obitavaju u onoj poli, a s druge strane u ovoj poli nastavila je stari svoj običaj.

I kad je Austrija stvorila dualizam, kad je nas Hrvate, posebice one preko Velebita, nakon sklopljenja nagodbe izručila Madjarima na milost i nemilost, mislila je, da je postigla cilj. U dualizmu Austrija je mislila, da je postigla spas, da je dualizmom došla do luke, u kojoj njezina ladja neće nastradati, mislila je da je dualizam zadnje rješenje velikog problema.

Ali evo vidim najbolje ovih zadnjih vremena, da se dualizam, kao svako umjetno djelo, traljavo i nevaljano, ruši pod vlastitim bremenom.

Vidimo da dualizam sam ruši dualizam! Madjari, koji su dobili od dualizma mnogo više, nego ih je po pravu išlo obzirom na druge narode one pok, Madjari sami ruše trošnu i nevaljalu zgradu, i poručuju Austriji i vladaru da, pored interesa svojih, ne poznaju nikakvih drugih interesa! (Odobranje. Biankini: Pravo čine! Samo da su pravedni s drugima!)

I u tome mi Hrvati, a niti ijedan svjestan narod neće Madjarima dati krivo: Evala im jer su ljudi! Ali će im svak dati krivo, što oni, braneci i štiteći junački svoju slobodu, gnjave druge, koji su za čas slabiji od njih. (Tako je!)

Što će biti u buduće, nitko ne može prorokovati, ali nije izgubljena nada, da će madjarski narod, koji je živi organizam, koji osjeća i misli, uvidjeti, da u tuđem robstvu ne stoji jamstvo za njegovu slobodu, i da je bolje biti ljubljen drug, nego mržen gospodar. (Pljeskanje i odobranje.) Ako li se to ikada obistini, onda će madjarski narod naći hrvatski narod pripravan, da se proti svakomu, koji im dira u njihovu slobodu, rame uz rame s njime bori i vojuje. (Tako je!)

Dualizam je potresen događajima, koji se sbivaju u monarhiji. Svatko vidi, o čemu se radi i za čim se ide. Ovo je početak svršetka dualizma. Stjepan Tisza i Franjo Košut* složni su u tom, da madjarski narod mora doći do svoje potpune slobode. To se vidi u svakom dijelu njihove politike. To se vidi i u vojničkim koncesijama, koje su Madjari ovih dana dobili, koje su koncesije samo u formi, ali su u stvari popuštaj narodnom pravu što ga je ovih dana Stjepan Tisza dostigao od kralja madjarskog. (Zastupnik Biankini: I hrvatskoga!) Kamo sreće, kad bi i mi, Hrvati mogli spomenuti kralja hrvatskoga, kako je izustio drug Biankini, kad bi mogli reći "hrvatski kralj" onako kako Madjari kažu "madjarski kralj". Kad Madjar spomene madjarskog kralja, spominje najvećega štiteља madjarskih prava, madjarske slobode, ali kad Hrvat spomene hrvatskog kralja, kaže rječ koja ne odgovara svojoj suštini. (Odobranje i povici: Izvrstno! Ručno pismo!)

Najnoviji događaji, koji su se sbili u hrvatskoj domovini, moraju, da najvećim razočarenjem izpune i one stare borce, koji su se nadali i vjerovali, da će doći dan, kad će monarhija znati na temelju pravice složiti svoje interese opravdanim interesima hrvatskoga naroda. (Zastupnik Biankini: Prošlo je to vrijeme!)

Žalibože prošlo je, i oni plemeniti borci padoše u razočaranje, jer su izgubili s vida stari pravac, a novoga nisu našli, pak misle, da je sve svršilo, da je sve propalo. Ali dok je na-

* Ministar-predsjednik István Tisza (1861.-1918.) i prvak mađarske Nezavisne stranke Ferenc Kossuth (1841.-1914.). (*op. prii.*)

rod živ, nikada se ne smije očajavati. Pa ako bi morali doći do toga, da rećemo: U ovoj monarhiji nema pravice za hrvatski narod – nadodat ćemo: “Ovaj je narod bio prije monarhije, pak će živjeti i poslije nje!” (Živio i pljesak u kući i na galerijama. Zastupnik Dr Smodlaka: I van nje i izvan nje! Zastupnik Biankini: Postupanje prema Hrvatima skandal je, kakva nema u povjesti! Dugotrajni nemir. Predsjednik zvoni.)

Nesretni događaji, koji se odigraše prošlog proljeća u Hrvatskoj, neće se nikada izbrisati iz mučeničke naše povjesti! Ostat će živ primjer nepravde, koja se nad nama vrši. Ali će ostati i neizbrisivim primjerom, kako u ovom narodu ima još osjećaja i smisla za život, i da on, dok je živ, ne će dati, da ga tudja nepravda potlači i uništi (Gromko odobravanje). On je goloruk, oružan samo svešču svoga prava, srnuo proti oružanoj sili, pak je ginuo i prolievao svoju plemenitu krv, kao da na pir ide (Odobravanje i povici: Slava im! Slava im! Slava mučenicima!). Ustao je protiv sustava, koji je htio da ga satare, ustao je proti čovjeku – demonu u ljudskoj spodobi – koji je kroz 20 godina uništavao u svakom pogledu krasni i plemeniti narod. Pa kad je sva Evropa protrnula nad okrutnim događajima, koji se sbivaju u njezinoj sredini, kad je narodno zastupstvo ove zemlje, potaknuto sveobćim ogorčenjem naroda, pohrlilo u Beč, da moli vladarevu milost za stradajuće pravednike, onda je prvi doglavljenik krune vladareve vrata narodnom zastupstvu zatvorio u lice. (Velika buka i lupanje po stolicima. Čuju se povici: Sramota! Sramota! Zastupnik Dr Smodlaka: Pljunite na Koerbera i nemojte se ljutiti! – Predsjednik: [zvoni] Pozivljam vas na red radi tih rieči!). Zatvoriše nam u lice vrata, a nitko se nije našao u središtu države, nitko pravedan, da kruni reče: “Nemoj, kralju, jer narod je hrvatski s tebe, s tvojih i s ove monarhije izgubio svoju neodvisnost, imetak, ne samo pa mal ne samu čast!” (Živo odobravanje. Urnebesno oduševljenje. Predsjednik: [zvoni] Molim!) Hrvatski narod nije nikada izgubio svoje časti. (Dr Smodlaka: Ali ju je bio kompromitirao). Ali svaka sila do vremena, nepravda će proći, a dok bude naroda živa na svome ognjištu, dok on nije poginuo, živi nada da će on doći do svoga, ona nada, koja nikada ne smije i neće ugasnuti, dok je naroda na životu. Ako li, kao poslije svakog neuspjeha, ima ljudi, koji u narodu našem očajavaju, ipak od kraja do kraja naše domovine, odgaja se mlada četa, odvažna i ponosita, koja ne gubi nade, koja se pouzdaje, da će ona, u narodu tražeći sredstva, u narodu tražeći pomoć, u narodu imajući cilj, jednoga dana doći do onoga uspjeha, što ga stariji, idući varavim stazama nisu mogli da postignu. Mlada generacija, koja se lišava predsuda, koja se lišava starih poroka, koja čuti u sebi bujnost života i nagon, da radi i živi, ova mlada generacija pridignut će nadu u našem narodu, i pokazat će starijima, kako znade biti i ozbiljna i promišljena, ali da znade i odvažno ići za onim što je narodu potrebno. (Silno odobravanje).

Kod kuće radeći na narodnoj podlozi, tražeći, kako rekoš, u narodu ciljeve, sredstva i pomoć, a vani u prosvjetljenom svijetu, koji i pored ljudskog egoizma nije nikad posve tup i niem na pravedne želje, tražeći moralnu potporu, tražeći zagovora, doći ćemo do onoga što želimo, a to je da narod hrvatski bude jednom svoj, narod, koji svojim samozatajnim junačtvom učinio mnoge malene velikima. (Živio! Tako je! Odobravanje i pljeskanje.)

Ovaj govor na koncu zaključit ću i riečima, kojima je Milan Samardžić, ustaški vojvoda na Krivošijama, pozdravio austrijskog generala baruna Rodića, kad mu je predavao

ustaško oružje, te velim iz puna srca: "Bože daj Austriji sve ono, što ona nama Hrvatima želi!" Tim sam svršio. (Burno odobravanje, pljeskanje i klicanje: "Živio!" u kući i na galerijama. Govorniku čestitaju zastupnici i rukuju se s njime).

PREDSTAVKA O MANIFESTACIJAMA (Zagreb, 1903.)

Nakon krvoprolića u Zaprešiću i demonstracija u Zagrebu, prvaci saborske oporbe u banskoj Hrvatskoj iz redova Hrvatske stranke prava i Čiste stranke prava uputili su protestni podnesak banu Khuenu. Opravdali su narodne manifestacije, jer nisu bila osigurana ni građanska prava ni nacionalna ravnopravnost u odnosu na Ugarsku, a učestalo su kršena ustavna načela. Dio radikalnijih političara, na čelu s Franom Supilom, kritizirao je državne prvake oporbe, smatrajući da ona nije iskoristila revolucionarno ozračje u narodu za još oštrije suprotstavljanje Khuenovu režimu.

Preuzvišeni gospodine bane! Javno stanje u kraljevini Hrvatskoj – Slavoniji, stojećoj pod odgovornom upravom Vaše preuzvišenosti, postaje sve žalostnijim i ozbiljnijim; opće nezadovoljstvo, a i ogorčenost probija sve više i sve izrazitije na površinu, a vladavina Vaše preuzvišenosti nalazi proti tim pojavima samo jedan lijek: policiju i oružništvo, kojim je postigla samo taj posljedak, da se pune zatvori, plijene novine, određuju izgoni i proljeva krv građana.

U tako sudbonosnom času dužnost je naša, kao slobodnom voljom izbornika izabranih narodnih zastupnika, bez obzira na naše državoppravno stanovište, da Vašoj preuzvišenosti progovorimo još prije, nego što se sastane hrvatski sabor, ozbiljno i muževno o položaju i da zahtijevamo takove zakonite odredbe Vaše preuzvišenosti, koje će umiriti protuzakonitim činima povrijeđenu pravnu svijest pučanstva.

Najnoviji pojavi u Hrvatsko-Slavoniji nisu pod nipošto posljedak ni umjetne agitacije hrvatske oporbe, ni tajnog rovarenja t. zv. bečke ka-

Na slici:
*August
Harambašić*

marile proti Ugarskoj, već su naravna posljedica onoga političkoga sustava, koji provadja vladavina Vaše preuzvišenosti imenito u slijedeća tri smjera.

Prvi je takav po Hrvatsku štetni smjer nastojanje vladavine Vaše preuzvišenosti oko promjene naravi i temeljnoga načela našega državopravnoga odnošaja prema kraljevini Ugarskoj. Hrvatski narod nije nikada očekivao od Vaše preuzvišenosti, da će unapredjivati njegove težnje, opravdane po historičkom, narodnostnom i naravnom pravu, za ujedinjenjem samosvojnošću u habsburškoj monarhiji u skroz ravnopravnom savezu s kraljevinom Ugarskom, ali je taj narod s punim pravom tražio i traži, da ne dadete krnjiti ni jedno pravo, koje zajamčuje kraljevini Hrvatskoj zakonski članak I.: 1868., nagodba, koja je po Vašoj preuzvišenosti, toliko puta kao nepovredivi temelj svega našega pravnoga stanja proglašena.

No dočim nagodba stvara suglasnom voljom i jednakim pravom hrvatskoga i ugarskoga sabora i sankcijom kralja "državnu zajednicu", vladavina Vaše preuzvišenosti zamjenjuje ovu temeljnu ustanovu sve više "jedinством ugarske države" i dopušta, da tako rade državni činbenici kraljevine Ugarske, identificirajući to jedinstvo sve jasnije s isključivo mađarskim političkim narodnostnim odnostnim jedinstvom.

Za dokaz tomu djelovanju vladavine Vaše preuzvišenosti ne ćemo u ovom ozbiljnom času navadjeti sve konkretne čine i propuste, već se ograničujemo samo na one teške državopravne povrede nagode, koje moraju najviše vrijedjati pravnu i kulturnu svijest te svakomu narodu prirodjeni ponos Hrvata u Banovini.

Dočim §. 59. nagode priznaje kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju kao "politički narod, imajući svoj posebni teritorij", govori često i zakonodavstvo i eksekutiva kraljevine Ugarske u poslovima zajedničkim samo o jednom narodu, samo o jedinstvenoj državi, ako uz to – u zakonima – i spominje "posestrime kraljevine", a hrvatsko-ugarske i austro-ugarske zajedničke oblasti izdaju službene zemljovide, u kojima nema više granica između kraljevina Hrvatske i Ugarske, i objelodanjuju službene izjave, u kojima se Slavonija broji u južnozapadnu Ugarsku, sastavljaju, osobito za vojne i prometne svrhe, opise, županija, gradova i mjesta kraljevine Hrvatske-Slavonije s isključivo mađarskim imenima, sve to s očitom nakanom, da zakonom zajamčeni *posebni hrvatski teritorij i politički narod* pred inozemstvom sasvim isčezne, te se raspline u mađarskom državnom i narodnom jedinstvu. Kad zajednički organi tako rade, Vaša preuzvišenost ne samo da se proti tome ne ograđuje, već i sama izbjegava, što više može, kod javnih izjava hrvatsko ime ove kraljevine, te govori i na njezinom teritoriju samo o "zemljama ugarske krune", za čim su se jur počeli povadjeti i neki niži upravni organi Vaše preuzvišenosti.

Drugi je pogubni smjer vladavine Vaše preuzvišenosti, koji nas kao pravno i kulturno samosvjestan narod mora vrijedjati, sve veća poraba *mađarskoga kao uredovnoga jezika* kod zajedničkih ureda na hrvatskom teritoriju. Ovo je očita i hotimična povreda §. 57. nagode, koji propisuje i za ove urede jedino i isključivo hrvatski jezik kao službeni. Usprkos tome rabe oni mađarski jezik ili isključivo, ili barem na prvom mjestu.

Kako svoj jezik, tako smatra svaki narod svojom posebnom svetinjom i glavnim obilježjem pred vanjskim svijetom svoj barjak. Nagodom (§. 61.) zajamčena je nama hrvatska

trobojnica, ona je jedina zakonita u Hrvatskoj i Slavoniji i isključivo dopustiva u autonomnim poslovima. Ali usprkos tomu vije se kod danih prigoda mađarska trobojnica i to na prvom, desnom mjestu, upravo na banskom dvoru, uredovnom stanu prvoga predstavnika hrvatske autonomije; usprkos tomu Vaša preuzvišenost ne priječi, da se ta trobojnica, opet na odličnijem mjestu, ističe na zgradama zajedničkih hrvatsko-ugarskih ureda, za koje nagoda (§. 62.) priznaje kao službenu oznaku samo sjedinjene grbove kraljevina Ugarske te Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Proti tim jasnim povredama izjavljivalo se sve više javno mnijenje u Hrvatskoj, prosvjedovali su sve češće oporbeni zastupnici i tražili od Vaše preuzvišenosti, da zapriječi ta bezzakonja i da hrvatskomu narodu barem sačuva nepovrijedjena ona prava, koja mu daje po vama paladijem hrvatskoga naroda proglašena nagoda. Ali Vaša preuzvišenost nije nikada htjela priznati, da su se navedenim činjenicama vrijedjela naša zakonito zajamčena prava, najviše ako ih je nazvala sitnicama, te nije htjela ili mogla pribaviti krijepest Hrvatskoj povoljnim zakonima.

Taj isti kraljevini Hrvatskoj-Slavoniji neprijatni smjer, koji karakteriše vladavinu Vaše preuzvišenosti glede nagodom joj zajamčenih prava teritorijalnoga i političkoga individualiteta, hrvatskoga jezika i barjaka, pokazuje se jasno i u *okviru autonomne uprave*, kad god se radi o ustavnim pravima, kojima se danas svagdje proširuje i ušćvršćuje sudjelovanje naroda kod javnih posala, i koja bi se i u nas imala osiguranima smatrati – osobito po §. 69. nagode – barem u onom okviru, koji im je dalo staro hrvatsko-ugarsko pravo. Za skoro dvadeset-godišnjega banovanja Vaše preuzvišenosti ne samo da se naša *ustavna prava* nisu proširila, nego su stranom sužene a stranom dokinute i one slobodštine, koje su nam, ako i u čednom obsegu, neki prijašnji zakoni osigurali. Tako bi najprije obustavljeno pa onda sasama dokinuto sudovanje porote u tiskovnim poslovima; zakon o neodvisnosti sudaca bi opetovano suspendiran, županije i njihovi upravni odbori, slobodni kr. gradovi, njihova zastupstva i magistrati budu tako uredjeni, da je svagdje osigurana velika pretežitost od vlade odvisnoga činovništva; izborno bi pravo upravo u gradovima, sjedištima inteligencije, stranom mnogim oduzeto, stranom umjetno tako uredjeno, da je neodvisno građanstvo nerazmjerno slabo zastupano, a slobodni izbor činovništva, pa i samoga načelnika, iluzornim učinjen.

Akoptrem je Vaša preuzvišenost dokinućem porotničkoga sudovanja *slobodi štampe*, tomu životnomu uvjetu prave ustavnosti, namijenila velik udarac, oporbena štampa, jasan odraz javnoga mnijenja u Hrvatskoj i Slavoniji, pa za to požrtvovno podupirana od naroda, nije smalaksala, ona pače brojno i sadržinom svojom sveudilj napreduje. Kad se to nije moglo zapriječiti zakonodavnim putem, radi se za to što bezobzirnije eksekutivnim putem zapljena, koje su tako učestale, da jedan oporbeni dnevnik broji već preko devetstotu zapljenu, a globe progoni i zatvori urednika postali su pod vladavinom Vaše preuzvišenosti malo ne svakdanjim pojavama, te su jur davno izgubili svaki efekat, ali su doveli do uvjerenja, da je otvoreni apsolutizam i stroga cenzura prava blagodat za štampu spram njezinim progonima po organima Vaše preuzvišenosti.

Jedan je jedini zakon, postulat ustavnosti, koji vladavina Vaše preuzvišenosti nije ni novim zakonom na gore promijenila, niti ga je dokinula; naime zakon o *pravu sakupljati se*.

Ali što nije učinilo zakonodavstvo, čine upravni organi Vaše preuzvišenosti u takovoj mjeri da je danas taj zakon ad absurdum doveden, osobito u ovo najnovije vrijeme. Kad se je naime iza objelodanjenih poruka sada vijećajućih kraljevinskih odbora razabralo, na kako nepravednom temelju počiva naš *financijalni odnošaj* prema kraljevini Ugarskoj, kako je on štetan po naš gospodarstveni opstanak i napredak, dok nam se s ugarske strane uvredljivo i krivo spotiče uzdržavanje Hrvatske po Ugarskoj, kad je, rekosmo, to sve jasnije na površinu prodrlo, htio se je hrvatski narod poslužiti svojim zakonitim pravom sakupljati se, vijećati i stvarati o tim životnim pitanjima zaključke. Ali upravne oblasti Vaše preuzvišenosti, kojima zakon samo iznimice, u tri točno opredijeljena slučaja, daje pravo zabranjivati skupštine, počese i nastavljaju zaprječavati ih općenito, pače i javne takove skupštine, koje (kao n. pr. gospodarske) ne podpadaju pod udar tih oblasti, a sve to stranom bez ikakove, stranom uz vrlo manjkavu, a djelomice i uvrijedljivu motivaciju, tako, da su se od vrlo brojno prijavljenih mogle držati samo dvije javne skupštine.

Jedan jedini za banovanja Vaše preuzvišenosti stvoreni zakon ukazuje se s ustavnoga gledišta na prvi mah povoljnijim od prijašnjega, a to je onaj, kojim se cenzus za *saborske izbore* snizuje. Ali promjena na bolje samo je prividna. Jer kod toga sniženja cenzusa nije vladavinu Vaše preuzvišenosti vodila želja za pravim proširenjem izbornoga prava, koje danas ne uživaju ni 3 postotka našega pučanstva, već samo krajnja nužda, nastala odatle, što je diobom zadruge sve više nestajalo porezovnika, plaćajućih redoviti cenzus od najmanje 50 forinti, tako, da bi u mnogim kotarima osim činovništva bilo vrlo malo izbornika. Da pri nuždom umanjenju cenzusa nisu bili mjerodavni obziri, da se prošire ustavna prava, a najmanje u pravom liberalnom smislu, dokazuje najbolje to, što se je iz prijašnjega zakona pridržalo i posredno biranje, kao i javno i usmeno glasovanje, što danas zabacuje ne samo teorija, nego i zakonodavstvo.

Već je ovakovim nepovoljnim i neliberalnim zakonskim ustanovama vanredno otegoćeno, da kod saborskih izbora dođe do izražaja pravo i istinito javno mnijenje našega pučanstva, ali ga upravo do krajnosti onemogućuje protuzakoniti postupak organa Vaše preuzvišenosti kod izbora. Naši predšastnici i mi iznijeli smo u saboru opetovano i jasno, s točnom naznakom osoba, mjesta i vremena, najvećih zloporaba i progona kod izbora, pravo uništenje zakonom zajamčenoga prava biranja, ali vladavina Vaše preuzvišenosti nije se našla potaknutom, da na odgovornost povuče takove organe, još manje, da predloži nužдне reforme izbornoga prava, a najmanje, da prihvati naše u tom pogledu točno izrađene predloge.

Tako je Vašoj preuzvišenosti pošlo za rukom stvoriti si *saborsku većinu*, koja se jednako s Vama s jedne strane protivi svakom proširenju ustavnih prava i odobrava sve njihove povrede po javnim organima, a s druge strane ne čini, kao ni vladavina Vaše preuzvišenosti, sasna ništa na zajedničkom hrvatsko-ugarskom saboru ni kod zajedničke vlade, da se dokinu dosadašnje i zapriječe buduće državnopravne povrede, te zapriječi posve mašnje zanemarivanje gospodarstvenih interesa kraljevine Hrvatske i Slavonije, najpače kod uporabe t. z. *investicionalnih zajmova*, za koje i naša domovina jamči i velike terete preuzima, dočim malo ne sve koristi od njih Ugarska ima.

To je u glavnim ali vjernim crtama smjer skoro *dvadesetgodišnje vladavine* Vaše preuzvišenosti u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Kad bi hrvatski narod s takvom vladavinom bio zadovoljan, dokazao bi, da je na rubu propasti. Ali on to nije, on, ako i miran i strpljiv, podpuno je svijestan ne samo naravnih i povjestničkih, nego i onih prava, koja mu zajamčuje i sama nagoda; on je svijestan svojih ustavnih prava i svog kulturnog napredka, on hoće da poput ostalih kulturnih naroda živi svojim vlastitim životom. A kad on hoće da sve to izražava ustavnim načinom, štampom i u zakonom dozvoljenim skupštinama, tad vladavina Vaše preuzvišenosti gleda, da to uguši protuustavnim progonom štampe i zabranjivanjem skupština, a sve to u isto vrijeme, kad Vaša preuzvišenost ne će ili ne može da zapriječi protuzakonito ostentativno postavljanje mađarskih napisa i barjaka na zgradama zajedničkih hrvatsko-ugarskih ureda. Ako se pak proti tima u Hrvatskoj, kako razložismo, skroz nezakonitim činima javlja nezadovoljstvo i ogorčenost pučanstva, vladavina Vaše preuzvišenosti daje te napise i barjake najizdašnjim načinom štiti, a pučanstvo policijom i oružništvom proganjati sve do krvoprolića. Tim sredstvima, rabljenim u zaštitu nezakonitih napisa i zastava, može Vaša preuzvišenost postići stravu i uslijed nje momentani nemir, ali ne trajni, pravnoj i ustavnoj državi dolikujući uspjeh, a najmanje pravu pomirbu i bratsku slogu između kraljevina Hrvatske i Ugarske, oba dvjema jednako nuždu i korisnu.

Kad je polazaj u Hrvatskoj i Slavoniji za vladavine Vaše preuzvišenosti došao do toga žalosnoga stanja, koje u sebi nosi *novih klica nezadovoljstva i ogorčenja*, vršimo mi podpisani oporbeni narodni zastupnici svetu dužnost i neporecivo pravo, da u svrhu umirenja pučanstva, zaprječenja novih zala i protuzakonitosti ištemo od Vaše preuzvišenosti, kojoj je povjerena provedba zakona: prvo, da naloži podčinjenim organima, da samovoljno ne zabranjuju zakonom dozvoljeno održavanje javnih skupština, a najpače skupština, koje nisu javne, nego ograničene na broj pozvanika; drugo, da zabrani državnim odvjetništvima i upravnim organima bezrazložno zapljenjivanje tiskopisa; treće, da traži, dotično odredi odstranjenje protuzakonitih mađarskih napisa i barjaka sa zgrada zajedničkih hrvatsko-ugarskih ureda.

U Zagrebu, 22. travnja 1903.

Dr. Šandor pl. Bresztyenszky. Dr. Ivan Banjavčić. Erazmo Barčić. Dr. Marijan Derenčin. Dr. Josip Frank. Dr. August Harambašić. Milan pl. Kiepach. Dr. Bogoslav Mažuranić. Cvjetko Rubetić. Dr. Mile Starčević. Grga Tuškan. Dr. Božo Vinković. Dr. Fran Vrbanić.

Preuzeto iz: Janko Ibler, *Hrvatska politika 1903.-1913.*, Zagreb, 1914., knj. 1, str. 25-30.

REZOLUCIJA NARODNE STRANKE U POVODU NEMIRA

(Zagreb, 1903.)

Nemiri u banskoj Hrvatskoj 1903. bili su uz ljudske žrtve ugušeni, ali su ipak označili promjene u političkom životu, jer je kriza dualizma u čitavoj Monarhiji otvorila vrata dolasku novih političkih stranaka na vlast. Ban Khuen je uskoro otišao na položaj ugarskog ministra-predsjednika, a Narodna stranka je trajno izgubila svoje uporište u osobi autoritarnoga bana s kojim je mogla nesmetano vladati u hrvatskoj politici tijekom skoro puna dva desetljeća. Donosimo službeno gledište vladajuće Narodne stranke ("madžarona") o nemirima.

Narodna stranka, stojeći na temelju nagodbe, sklopljene između Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske, odbijati će i u buduće najodrešitije svaki pokušaj, koji smjera na uzdrmanje državnopravne sveze zemalja krune sv. Stjepana, dolazio on iz tuzemstva, ili iz inozemstva.

Narodna stranka upotrebit će sva ustavna sredstva, da se neokrnjena uživaju prava ovih kraljevina kako na narodnom, tako i na gospodarstvenom polju, pa zato odobrava posvema na to upereni rad hrvatsko-slavonske delegacije na saboru zemalja krune sv. Stjepana, kao i rad hrv.-slav. regnikolarne deputacije.

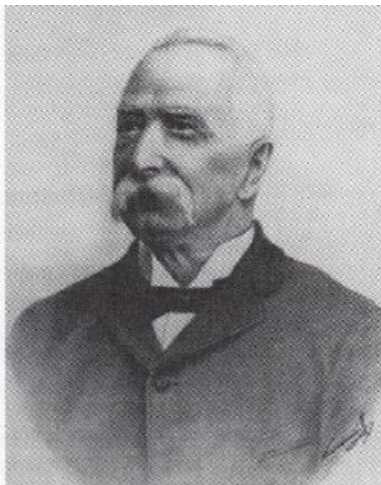
Narodna stranka u interesu onog zakonitog odnosa, koji nas veže sa narodom ugarskim, duboko žali, što je izvraćanjem činjenica i bezprimjernom agitacijom uspjelo zavesti i poslanike naroda izvan okvira naše državne zajednice na korake, koji taj odnos samo pomutiti mogu, te se nada, da će Njegova Preuzvišenost ban, naprama ko-
me narodna stranka goji nepokolebivo povjerenje, znati na put sta-

Izvor:
*Narodne
Novine,*
Zagreb,
br. 130,
9. lipnja 1903.

Na slici:
*Josip
Plaverić*

ti ovakovom izopačivanju činjenica, dolazilo ono sa strane javne štampe, ili iz drugih izvora, – i to tim više, što su uslied takovih bezdušnih izopačivanja nastali u nekim die-lovima zemlje i medju seljačkim pučanstvom nemiri, koji su se vojnom silom i vanrednim sredstvima ugušiti morali, čime su uz ostale nesreće i nevolje silni troškovi svaljeni na i onako siromašni i dosta opterećeni narod.

Preuzeto iz: Janko Ibler, *Hrvatska politika 1903.-1913.*, Zagreb, 1914., str. 70-71.

IZJAVA SREDIŠNJEG ODBORA HRVATSKE STRANKE PRAVA

(Zagreb, 1903.)

U povodu spajanja dijela oporbe u Hrvatsku stranku prava došlo je i do pokušaja uključivanja Čiste stranke prava u jedinstvenu organizaciju hrvatske oporbe. Izjava Središnjeg odbora Hrvatske stranke prava iz listopada 1903. donosi odluku o prekidu pregovora s Čistom strankom prava, zbog nemogućnosti usklađivanja programatskih načela, ali i zbog međusobnih animoziteta između dijela stranačkih prvaka.

I.

Svim se pristašama javlja, da u središnjem odboru naše stranke nema više nikakve razlike ni preke medju predstavnicima pojedinih sastavnih dielova ujedinjene stranke. Svi članovi odbora (koliko narodni zastupnici, toliko pouzdanci jednoglasno izabrani na velikoj narodnoj skupštini od 29. siečnja o. g.) jednako shvaćaju i tumače zajednički ugovoreni državnopravni *program* od g. 1894., a svi su jednodušni i u tom, da je hrvatskoj stranci prava uz taj državnopravni program temelj i u *zaključcima* spomenute skupštine od 29. siečnja o. g., naročito u zaključku trećem, gdje je program pozitivnoga rada za financijalnu samostalnost, za ustavna prava (sloboda štampe, sloboda sastajanja i udruživanja, sloboda govora, zaštita kućnoga praga, listovne tajne, sveobće izborno pravo i izborna sloboda itd.), pak onda u zaključku 4., prema kojemu je naša stranka *nova stranka bez ikakvih stranačkih tradicija*, dakle s jednim nepokolebivim osnovom hrvatske narodne i državne individualnosti i slavenske uzajamnosti, koja se uz simpatije

Izvor:
Obzor,
Zagreb,
br. 238,
19. listopada
1903.

Na slici:
Marijan
Derenčin

i pomoć najbliže naše braće *Srba i Slovenaca* pokazala za nas toli dragocjenom u vrijeme ljetosnjega znamenitoga narodnog pokreta.

II.

Stojeći na tom temelju i odazivajući se obćoj narodnoj želji i potrebi, da se čitava opozicija prikupi u *jednu stranku*, ovaj je odbor poslije gotova sjedinjenja matice stranke prava, neodvisne narodne stranke i drugih opozicionalnih elemenata, osobito mladjih, poveo pregovore i s jednim dielom bivše stranke prava, s t. zv. frakcijom "*čistih*", te ih pozvao, da i oni pristupe u veliko kolo narodne obrane. Tomu su se pozivu "*čisti*" *donekle odazvali* na skupštini od 29. siečnja o. g., ali su njihovi prvaci izitali svoje dosadašnje *posebno stranačko stajalište*. No ovaj se odbor ipak pouzdano nadao, da će i u čistoj stranci prava napokon prevladati potreba obće narodne sloge na širokom i zdravom narodnom temelju bez najmanjega traga ikakvoga strančarstva. Radi toga je ovaj odbor žrtvovao punih devet mjeseci, te je baš radi tih pregovora morao odgoditi i organizaciju svoje stranke, koja za to nije dovoljno spremna u ovom *preozbiljnom položaju* i uoči vrlo vjerojatnih nenadanih saborskih izbora. Da se tomu zlu doskoči, poručio je ovaj odbor iz svoje sjednice dne. 5. listopada o. g. čistoj stranci prava uoči njezine skupštine od 11. listopada, da ih može primiti u hrvatsku stranku prava samo na onom istom temelju, na kojem je ta stranka postala, naime uz državnopravni program od god. 1894. i na temelju zaključaka od 29. siečnja 1903. *Čista stranka prava* na svojoj skupštini od 11. listopada ne samo da *nije usvojila naše rezolucije*, koje su utemeljile jedinstvo hrvatske stranke prava, nego se koli svojim zaključcima, toli njihovim obrazloženjem stavila u očitu opreku s osnovnom idejom naše stranke, koja kao nova stranka ima prikupiti sve oporbene življe u Hrvatskoj prije svega u borbi za preduvjete kulturnom, gospodarskom i političkom životu i napredku. Posebice je čista stranka prava naglasila svoje dosadašnje posebno stranačko stanovište i time pokazala, da joj je više do njega, nego do sveobće narodne sloge i obrane. Jasno je dakle i nepobitno, da ona *nije pristupila u redove hrvatske stranke prava*, jer se nije stavila na temelj, na kojem je ta stranka postala, i da bi ona u te redove uniela onu stranačku nesnošljivost i političku jednostranost, koja je spomenutim zaključcima od 29. siečnja o. g. odlučno izključena iz nove sjedinjene hrvatske stranke prava. I jer bi tako proširena stranka bila samo brojnija, a nipošto jača, te bi se takovim pristupom "*čistih*" raztepla teško postignuta ali već podpunna sloga i jedinstvo u hrvatskoj stranci prava: *ne može ovaj odbor u interesu narodne obrane primiti čiste stranke prava u jedinstvenu organizaciju*, poglavito još i zato, što je čista stranka prava na svojoj skupštini tu organizaciju pokušala prevrnuti *samovlastnim izborom* upravo onih svojih pristaša, koji su i na samoj skupštini govorili najodlučnije proti duhu zaključaka, usvojenih 29. siečnja 1903.

III.

Ovu važnu i ozbiljnu odluku stvorio je središnji odbor istom onda, kad je u jednu ruku uvažio, da on nikako ne smije mienjati skupštinskih zaključaka od 29. siečnja o. g., te u uvjerenju, da toga ne mogao glede zaključaka skupštine čiste stranke prava od 11. listopada 1903. učiniti ni odbor, izabran u toj skupštini, te prekoračiti podieljeni mu mandat, i kad je u drugu ruku iz izjava koli svih svojih *mladjih članova*, toli nekadašnjih prvaka

bivše matice stranke prava razabrao, da su i jedni i drugi čvrsto odlučili ni časa više ne gubiti bilo u pregovaranju, bilo u prepirci s "čistima", jer da u doba, gdje nam se izmiče, dotično otimlje i sam temelj narodnomu obstanku, treba već jednom odlučno, promišljeno i sustavno pristupiti k *pozitivnom radu*, koji može biti uspješan samo na širokom narodnom osnovu i uz podpuno međusobno povjerenje.

Uza sve to u ovom je odboru jednodušno mnijenje, da i nadalje valja ostati kod načela u posljednjoj stavci programa od god. 1894., prema kojemu se nitko ne izključuje iz sudjelovanja za nezavisnost, jedinstvo i slobodu hrvatske nam otačbine. Zato preporuča središnji odbor čitavomu *novinstvu* hrvatske stranke prava, da se ne upušta u nikakovu osim u nuždi u *strogo stvarnu polemiku*, te da preko eventualnih osobito osobnih napada-ja priedje s podpunim mûkom i da sve svoje sile upotrebi samo na organizaciju za narodnu obranu i na pouku za pozitivni rad, naglašujući pri tom vazda naše nepomirljivo stanovište proti današnjemu sistemu i proti svim njegovim predstavnicima.

Preuzeto iz: Janko Ibler, *Hrvatska politika 1903.-1913.*, Zagreb, 1914., str. 222-224.

RIJEČKA REZOLUCIJA

(Rijeka, 1905.)

Riječka rezolucija (3. X. 1905.) je jedan od prijelomnih dokumenata hrvatske politike na početku 20. stoljeća. Ona je programatski izrazila načela "novoga kursa", koji je inzistirao na prekidu s dotadašnjim političkim pravcem. Nastojeći iskoristiti zaoštrenu krizu dualizma, koja je potresala čitavu Monarhiju, prvaci "novoga kursa" Ante Trumbić i Frano Supilo potražili su put sporazuma s predstavnicima ugarske oporbe na čelu s Ferenczom Kossuthom. Prije toga su se dogovorili saborski zastupnici hrvatskih oporbenih stranaka iz banske Hrvatske i Dalmacije o zajedničkome nastupu. Protiv Riječke rezolucije istupili su "frankovci", "radičevci", "unionisti" i "kršćanski-socijali", jer u njoj nisu vidjeli mogućnost promjene dualističkog uređenja Monarhije.

Povodom političkog stanja, u koje je dospjela Monarhija uslijed krize u Ugarskoj, hrvatski zastupnici sastadoše se u svrhu, da zauzmu stanovište prema tome stanju i da označe pravac političkome radu hrvatskoga naroda u pitanjima, koja su neprijeporna i svima zajednička, a ne prejudiciraju načelnom stanovištu, na kojem vojuju u parlamentarnom životu, bilo kao pripadnici klubova, bilo kao pojedinci.

Hrvatski zastupnici drže, da su današnje javne prilike u Ugarskoj nastale uslijed borbe, koja ide za tim, da kraljevina Ugarska dođe postepeno do *potpune državne samostalnosti*.

Hrvatski zastupnici smatraju tu težnju *opravdanom* već stoga, što *svaki* narod ima pravo, da slobodno i nezavisno *odlučuje o svom biću i o svojoj sudbini*.

Izvor:
Obzor,
Zagreb,
br. 229,
5. listopada
1905.

Na slici:
Frano
Supilo

Hrvatski zastupnici uvjereni su, da su oba naroda, hrvatski i ugarski, ne samo s obzira na svoje historičke odnošaje, već još više s obzira na činjenicu neposrednog susjedstva i na realne potrebe svoga života i međusobne samoobrane *upućeni jedan na drugi*, te da se stoga imaju izbjegavati svaki povod i uzrok međusobnome trvenju.

Polazeći s tih pretpostavka, hrvatski zastupnici smatraju, da je njihova *dužnost* boriti se usporedo s *ugarskim* narodom za ispunjenje svih državnih prava i slobodina, u uvjerenje, da će rečena prava i slobodine biti od koristi *hrvatskomu i ugarskomu* narodu; a time će se udariti temelji trajnom sporazumljenju obaju naroda.

Postignuće te svrhe, namijenjene obostranoj koristi, uvjetovano je najprije *reinkorporacijom* Dalmacije kraljevinama Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, kojima već virtualno i pravno pripada.

Da se uzmogne pristupiti k ostvarenju reinkorporacije Dalmacije, treba najprije da se odstrane današnji nesnosni parlamentarni i upravno-politički odnošaji u Hrvatskoj i Slavoniji i da se uvedu takovi odnošaji, koji će odgovarati potrebama kulturne zemlje i zahtjevima ustava i slobode, zajamčenima slobodoumnim ustavnim uredbama, kao što su poglavito:

Izborni red koji će omogućiti i obezbijediti biranje takovoga narodnoga zastupstva, koje će biti vjeran izražaj nespriječene i slobodne narodne volje;

potpuna *sloboda štampe* ukinućem objektivnoga postupka i uvedenjem *porote* za štamparske i političke delikte;

sloboda sastajanja, udruživanja i izražavanja misli;

ostvarenje *sudačke nezavisnosti* zajamčene svakomu sucu nepomičnošću i neodgovornošću za svoja sudačka djela;

ustrojenje vanrednih institucija *upravno-državnoga suda* za zaštitu interesa i političkih prava građana protiv upravnoj samovolji;

ustrojenje *posebnog suda* za karnosnu odgovornost svih javnih činovnika radi kršenja zakona.

Hrvatski zastupnici uvjereni su, da se *trajni* sporazum između naroda hrvatskog i ugarskog može postići najprije strogim i točnim *vršenjem* prava hrvatskih, sadržanih u postojećoj hrvatsko-ugarskoj nagodbi, te *promjenom* odnošaja što spadaju u područje posala, koji su danas *zajednički* sa Ugarskom, kao i sa zapadnom polom Monarhije na način, da hrvatskomu narodu bude obezbjeđen *samostalni politički, kulturni, financijski i opće gospodarstveni opstanak i napredak*.

Naravnim tečajem događaja odrazit će se povoljno svaki napredak naroda u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji također i na odnošaje našega pučanstva, koje živi i u drugim zemljama, posebice u najizloženijem kraju, biva u posestrimi *Istri*.

Da se uzmognu provađati i do ostvarenja dovesti ovdje istaknuta načela, težnje i zahtjevi, izabire se odbor od 5 zastupnika, koji će imati još i daljnji zadatak, da promiče i za ri-

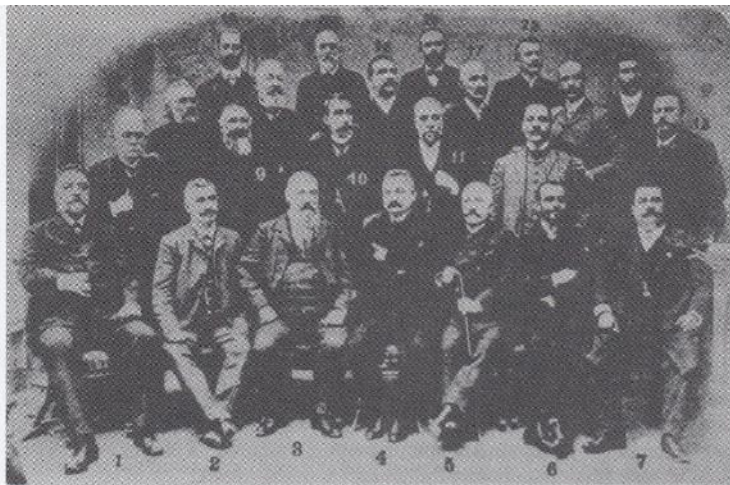
ješenje pripravlja ina pitanja, koja su našim zemljama zajednička, ili su od koristi općoj narodnoj dobrobiti.

Iz sastanka hrvatskih narodnih zastupnika.

Rieka, 3. listopada 1905.*

Preuzeto iz: Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, knj. 1, Zagreb 1936., str. 362.

* Riječku rezoluciju su potpisali: Pero Čingrija, Roko Arneri, Ivan Banjavčić, Erazmo Barčić, Lovro Borčić, Melko Čingrija, Ante Dulibić, Eduard Grgić, August Harambašić, Nikola Katnić, Milan Kiepack, Pero Klaić, Ivan Majstrovčić, Ivan Mangjer, Ivan Marović, Vicko Matas, Vicko Milić, Antun Radić, Mato Radimir, Nikola Ribičić, Cvjetko Rubetić, Ivan Šasel, Ivan Štambuk, Ante Tresić Pavičić, Ante Trumbić, Grga Tuškan, Antun Ucović, Fran Vrbanić, Adam Verona, Božo Vinković i Stjepan Zagorac. (*op. priv.*)

ZADARSKA REZOLUCIJA

(Zadar, 1905.)

Neposredno nakon donošenja Riječke rezolucije predstavnici srpskih stranaka iz banske Hrvatske (Srpske narodne samostalne i Srpske narodne radikalne stranke) i Dalmacije objavili su Zadarsku rezoluciju (17. X.), koja je podržala ideju suradnje s dijelom hrvatskih političara na formalnom načelu "narodnog jedinstva" Hrvata i Srba, tražeći poseban status za srpsku zajednicu.

Težnja svakog naroda, da sâm odlučuje o svom biću i o svojoj sudbini, mora da izazove simpatije svakog, ko i sâm gine za slobodom, a današnju borbu mađarskog naroda pozdravljaju tim radosnije, što je sadašnji državni sklop, protiv koga je ta borba naperena, svom snagom sputavao i što danas sputava razvitak naše otadžbine, hrvatskog i srpskog naroda. Državna pak samostalnost Ugarske, koja bi tada živjela samo svojim životom i raspolagala samo svojom snagom, donijela bi takove političke prilike, u kojima bi mađarski narod bio upućen, da u svom rođenom interesu potraži sporazum s nemađarskim narodima Ugarske, da u njihovoj snazi ugleda i svoju snagu, pa da zajedno s njima a u naslonu na trojednu kraljevinu: Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju osigura uslove za svoju narodnu budućnost i bezbjednost.

Pa s toga potpisani srpski zastupnici i izaslanici srpskih stranaka svjesni o zamašnosti današnjeg općeg političkog položaja u austro-ugarskoj monarhiji i uzevši u obzir stanovište zauzeto od hrvatskih zastupnika na riječkoj konferenciji izjavljuju: da će poduprijeti današnji pokret mađarskog naroda kojemu bi zajednički s Hrvatima i *faktičnu potporu ponudili, kad bi sa strane mađarskih koaliranih*

Izvor:
Srbobran,
Zagreb,
br. 212,
5. (18.)
listopada
1905.

Na slici:
sudionici
Zadarske
konferencije

stranaka bile pružene realne garancije, da će se one zauzeti, kako bi se uz njihove opravdane zahtjeve ispunile i težnje kraljevine Hrvatske i Slavonije, koje idu za proširenjem njenog državno-pravnog položaja, da joj se zajamči što samostalniji politički, kulturni, privredni i finansijski opstanak i razvitak.

Podjednako traže i radiće potpisani poslanici i izaslanici, da se u Hrvatskoj i Slavoniji stvo- re demokratske ustanove, koje bi joj zajamčile slobodan ustavan život i uklonile današ- nje nesnosne parlamentarne, upravne i društvene odnošaje.

Stojeći na tome stanovištu, očekuju, da će i mađarske koalirane stranke svoj odnošaj prema nemađarskim narodima u Ugarskoj postaviti na pravedne osnove, kako bi se ovi- ma obezbijedio narodno-kulturni opstanak i razvitak.

Što se tiče zahtjeva braće Hrvata za reinkorporaciju (utjelovljenje) kraljevine Dalmaci- je kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, koja je pozitivnim zakonom zajemčena, pripravne su srpske stranke uložiti i svoju snagu za ostvarenje ovog zahtjeva, ako se sa hrvatske strane ukloni ona zaprijetka, koja je do sad priječila srpskoj narodnoj stranci na Primor- ju, da se za sjedinjenje izjavi, a to je: da se sa strane Hrvata obvezno prizna ravnoprav- nost srpskog naroda s narodom hrvatskim.

Da bi se pak s braćom Hrvatima mogli staviti u sporazum radi zajedničke akcije, bira se odbor od tri lica sa tri zamjenika, koji će ovu odluku dostaviti izvršnom odboru riječke konferencije i s njime stupiti u pregovore u smislu ove odluke.

U Zadru 4. (17) oktobra 1905. Dr Antun Puljezi, Andrija Vujatović-Šarov, Dr Rado- slav Kvekić, Đuro Vukotić, Josif Kulišić, Vladimir Simić, Dr Krsto Kovačević, Dr Uroš Desnica, Todor Mijović, Dr Baldo Gradi, Dr Lujo Maci, Dušan Amanović, Vladimir Desnica, Dr Bogdan Medaković, Vasa Muačević, Pop Petar M. Krajinović, Pop Veljko Lukić, Dr Petar Belobrk, Svetozar Pribičević, Dr Đorđe Krasojević, Dr Žarko Miladi- nović, Dr Jovan Radivojević-Vačić, Dr Milivoj Babić.

U odbor za sporazum radi zajedničke akcije s Hrvatima izabrani su odmah: Dr Antun Puljezi, zamjenik Dr Uroš Desnica; Dr Bogdan Medaković, zamjenik Svetozar Pribiče- vić; Dr Đorđe Krasojević, zamjenik Dr Žarko Miladinović.

Preuzeto iz: Janko Ibler, *Hrvatska politika 1904.-1906.*, Zagreb, 1914./1917., str. 389-390.

REZOLUCIJA KLUBA NARODNE STRANKE

(Zagreb, 1905.)

Rezolucijom svoga saborskog kluba, vladajuća Narodna stranka osudila je Riječku rezoluciju, koju je sastavila većina oporbenih stranaka. Pokušaji "unionista", predvođenih Nikolom pl. Tomašićem, da se uoči saborskih izbora (svibanj 1906.) što bolje pripreme i zadrže vlast nisu urodili plodom, jer su novi nositelji vlasti u Ugarskoj podržali hrvatske zagovornike Riječke rezolucije.

Povodom činjenica, što je jedan dio saborske oporbe kraljevine Hrvatske i Slavonije zajedno sa zastupnicima kraljevine Dalmacije stvorio na Rijeci dne 3. listopada t. g. rezoluciju glede političkog držanja, koje bi kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija imale zauzeti u pitanjima, koja su na dnevni red iznijele koalirane ugarske stranke na zajedničkom saboru u Budimpešti, izjavljuje narodna stranka:

da potpunoma poijma iznašanje pitanja pripojenja kraljevine Dalmacije kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji i sa zadovoljstvom konstatuje, da i oporba taj zahtjev stavlja na temelju državno-pravne nagode, sklopljene između kraljevine Hrvatske i Slavonije i kraljev. Ugarske, čim postaje sve više općenito, a tim i većma neodoljivo uskorivanje, da kraljevina Ugarska što prije udovolji §-om 65. rečene nagodbe preuzetoj obvezi, pa da temeljem prava sv. ugarske krune zahtijeva, da se kraljevina Dalmacija pridruži kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji;

da poima težnju za proširivanjem slobodoumnih ustavnih uredaba, na koje potiču rodoljubne i za pravilan napredak naroda za brinute opozicije i drugih država; težnju, o kojoj će narodna stranka

Izvor:
Dnevni List,
Zagreb,
br. 134 –
posebni
prilog broju,
11. studenoga
1905.

Na slici:
*Nikola
Tomašić*

rado voditi računa i nastojati, da u život privede, da i naš narod u što većoj mjeri i prostranijem opsegu postane dionikom stečevina, koje omogućuje sa kulturom uporedo rastuća politička zrelost naroda;

ali narodna stranka mora da osudi, što su se dijelovi oporbe u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u t. zv. riječkoj rezoluciji glede svojih zahtjeva i tegoba, mimoišavši kompetentne i za aktualnu politiku zemlje odgovorne faktore, stavili u izravno pregovaranje s ugarskim strankama. Po ustavu i autonomnim pravima ovih kraljevina – hoće li se, da neoskvrnjeno uzdržimo nagodbom zajamčeni individualitet posebnoga političkog naroda sa posebnim teritorijem – može i smije biti adresatom ovdješnjih političkih stranaka samo domaći sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Izaslanici riječke konferencije ne mogu s toga nigdje i pred nikim pravno zastupati narod kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Što se pako tiče držanja zastupstva kraljevine Hrvatske i Slavonije na zajedničkom hrvatsko-ugarskom saboru u Budimpešti, to narodna stranka posvema odobrava deklaraciju, koju su hrvatsko-slavonski zastupnici na tamošnjem saboru dali u punom uvjerenju, da će hrvatsko-slavonska delegacija znati očuvati nepovriedjeno nagodom nam zajamčena prava i od svake zajedničke vlade i vladajuće stranke tražiti potpuno respektovanje naših prava i u pogledu narodno-političkom i u ekonomskom.

(saborski predsjednik Vasa Gjurjević, potpredsjednik Franjo Spevec, bivši ministri Imbro pl. Josipović i dr. Nikola Tomašić, te narodni zastupnik Stevo Popović-Vacki)